

HELLE SKOVBJERG KAROFF
OG CARSTEN JESSEN

TEKSTER
OM
LEG

AKADEMISK FORLAG

Tekster om leg

Af Helle Skovbjerg Karoff
og Carsten Jessen

Akademisk Forlag

Tekster om leg

Af Helle Karoff og Carsten Jessen

© 2014 Akademisk Forlag, København

– et forlag under Lindhardt og Ringhof Forlag A/S, et selskab i Egmont

Oversættelse af ikke tidligere oversatte tekster (se nederst i kolofonen): Ole Lindegård Henriksen

Indskrivning af danske tekster: Ulla Kristensen

Forlagsredaktion: Lone Fredensborg og Anne Justesen

Omslag: Henriette Mørk

Foto af forfatterne: Heidi Skovbjerg Brandt (Helle Skovbjerg Karoff) og Torben Nielsen (Carsten Jessen)

Sats: Tine Christoffersen

Tryk: Livonia Print

1. udgave, 1. oplag, 2014

ISBN: 978-87-500-4318-8

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele heraf er kun tilladt efter Copy-Dans regler.

Forlaget har forsøgt at finde og kontakte eventuelle rettighedshavere, som kan tilkomme honorar i henhold til loven om ophavsret. Skulle der mod forventning være rettighedshavere, som måtte have krav på vederlag, vil forlaget udbetale et sådant, som om der var indgået aftale.

Uddragene til Tekster om leg er fra følgende bøger:

Menneskets æstetiske opdragelse af Friedrich Schiller, serien Klassiske Tænkere. Bogen er oversat fra tysk af Per Ørregaard (originaltitel: Über die ästhetische Erziehung des Menschen, 1793) og udgivet af Gyldendal, 1970.

Småbørnspædagogik af Friedrich Fröbel er oversat fra tysk af Viggo Tønsgaard (den tyske tekst blev første gang trykt i et af de tidsskrifter, Ein Sonntagsblatt für Gleichgesinnte, som Friedrich Fröbel udgav fra 1838-1840; artiklen havde titlen: Der Ball, das erste Spielwerk der Kindheit). Småbørnspædagogik blev udgivet af Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck A/S, 1980.

Demokrati og uddannelse af John Dewey er oversat fra engelsk af Joachim Wrang (originaltitel: The Collected Works of John Dewey, 1916) og er udgivet af Klim, 2005.

Play and its Role in the Mental Development of the Child af Lev Vygotskij. Den oprindelige, russiske tekst stammer fra 1933 og har originaltitlen: Игра и ее роль в психическом развитии ребенка/Igra i ee rol' v psichičeskom razvitii rebenka. Uddraget er oversat til engelsk af Catherine Mulholland i tidsskriftet Voprosy psikhologii, 1966, No. 6. Uddraget er oversat fra den engelske udgave til Tekster om leg (2014) af Ole Lindegård Henriksen.

Homo Ludens. Om menneskets oprindelse i leg er oversat fra hollandsk af Nils Christian Lindtner (originaltitel: Homo Ludens. Proeve eener Bepaling van het Spel-element der Cultuur, 1938). Den danske oversættelse er udgivet af Gyldendal, 1958.

Mentale systemers økologi af Gregory Bateson er oversat fra amerikansk af Bjørn Nake (originaltitel: Steps to an Ecology of Mind, 1955, 1972) og er udgivet af Akademisk Forlag, 2005.

Man, Play and Games af Roger Caillois, First Illinois Paperback, 1961 (originaltitel: Les jeux et les hommes, 1958). Uddraget er oversat fra den engelske udgave (2001) til Tekster om leg (2014) af Ole Lindegård Henriksen.

Play, Dreams and Imitations in Childhood af Jean Piaget, Norton Library, 1962. Uddraget er oversat til Tekster om leg af Ole Lindegård Henriksen.

Sandhed og metode af Hans-Georg Gadamer er oversat fra tysk af Arne Jørgensen (Originaltitel: Hermeneutik I. Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik, 1986). Dette uddrag er fra Forlaget Systemes udgave, 2004.

Deep Play af Clifford Geertz, Fontana Press, 1973. Uddraget i Tekster om leg (2014) er oversat fra engelsk af Ole Lindegård Henriksen.

'The Concept of Flow' af Mihaly Csikszentmihalyi er fra Play and Learning, Brian Sutton-Smith (red.), John Wiley and Sons, Inc, 1979. Uddraget er oversat fra engelsk til Tekster om leg (2014) af Ole Lindegård Henriksen.

Adult Play – A Reversal Theory Approach/A Structural Phenomenology of Play af Michael Apter, Swets & Zeitlinger Publishers, 1991. Uddraget i Tekster om leg (2014) er oversat fra engelsk af Ole Lindegård Henriksen.

Børnekultur – legekultur af Flemming Mouritsen, Odense Universitetsforlag, 1996.

The Ambiguity of Play af Brian Sutton-Smith, Harvard University Press, 1997. Oversat fra engelsk til Tekster om leg (2014) af Ole Lindegård Henriksen.

Læringspil og leg af Carsten Jessen, Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag, 2008.

www.akademisk.dk

INDHOLDSFORTEGNELSE

Indledning	9
1. Friedrich Schiller og Menneskets æstetiske opdragelse (1793)	13
Uddrag af Menneskets æstetiske opdragelse	15
Fjortende brev	15
Femtende brev	17
Sekstende brev	22
2. Friedrich Fröbel og Småbørnspædagogik (1838)	25
Uddrag af Småbørnspædagogik	27
Barnets første legetøj	27
II	28
III	32
IV	34
V	43
3. Friedrich Nietzsches (1844-1900) legefilosofi	49
Om Friedrich Nietzsches legefilosofi	50
4. John Dewey og Demokrati og uddannelse (1916)	59
Uddrag af Demokrati og uddannelse	61
1. Aktive beskæftigelses rolle i undervisningen	61
2. Egnede beskæftigelser	63
3. Leg og arbejde	70
Sammenfatning	74

5. Lev Vygotskij og Legen og dens rolle i barnets mentale udvikling (1933)	77
Uddrag af Legen og dens rolle i barnets mentale udvikling	79
6. Johan Huizinga og Homo Ludens – om kulturens oprindelse i leg (1938)	85
Uddrag af Homo Ludens – Om kulturens oprindelse i leg	87
I. Legens væsen og betydning som kulturfænomen.	87
Legen som kulturfaktor	90
Spillereglerne	99
Legens særegne verden	100
7. Gregory Bateson og Mentale systemers økologi (1955)	103
Uddrag af Mentale systemers økologi	105
En teori om leg og fantasi	105
8. Roger Caillois og Menneske, leg og spil (1958)	125
Uddrag af Menneske, leg og spil	127
Klassifikation af spil og leg	127
1. Grundkategorier	130
9. Jean Piaget og Leg, drøm og imitation i barndommen (1962)	145
Uddrag af Leg, drøm og imitation i barndommen	147
Legens begyndelse	147
10 Hans-Georg Gadamer og Sandhed og metode (1966)	159
Uddrag af Sandhed og metode – Grundtræk af en filosofisk hermeneutik	161
Begrebet spil	161

11. Clifford Geertz og Dyb leg (1973)	173
Uddrag af Dyb leg	175
”At sige noget om noget”	182
12. Mihaly Csikszentmihalyi og Begrebet flow (1979)	189
Uddrag af Begrebet flow	191
Indledning	191
Voksenstudier kontra børnestudier	191
En fænomenologi for legen	194
13. Michael Apter og Voksnes leg (1991)	207
Uddrag af Voksnes leg – set i lyset af teorien om skift	209
En strukturel fænomenologi for leg og spil	209
Hvad er leg?	210
Inden for beskyttelsesrammen	213
Jagten på ophidselse	217
Faren og beskyttelsesrammen	223
Legens patologi	230
14. Flemming Mouritsen og Børnekultur og legekultur (1996).	235
Uddrag af Børnekultur og legekultur	237
Børnekultur – kultur?	237
Børnekulturområdet	239
Børnekulturens typer	239
Et siamesisk tvillingepar. Dannelseskultur og medieindustri	240
Medier, institutioner og legekultur	243
Legekultur. Typologisk skitse	247
Legens kulturgeografier	249
De kan jo ikke forstå at vi bare leger!	255
Den pædagogiske optik eller udviklingsbegrebet	259
De voksnes barndommelige bagage	261
Synsvinkel leg, fortælling og fiktion.	265

15. Brian Sutton-Smith og Leg og flertydighed (1997)	267
Uddrag af Legens flertydighed	268
Mangfoldigheden af legeformer og legeoplevelser	270
Spillernes, spilagenternes og spils scenariernes mangfoldighed	273
Forskningens forskellighed	274
Den retoriske løsning	276
Syv retorikker	278
En retorikkkala	281
Validering af de syv retorikkers eksistens	285
16. Carsten Jessen og Læringsspil og leg (2008)	289
Uddrag af Læringsspil og leg	290
Spil fører til læring	292
Uformel læring omkring computeren	293
Spil og spilforskning	296
Leg og legeforskning	298
En teori om leg og spil	300
Konsekvenser for læringsspil	302
Referencer	307

INDLEDNING

Leg er ligetil og let at forstå i praksis, men kompliceret at forklare teoretisk. Filosofer og teoretikere har gennem århundreder været fascineret af leg og forsøgt at forklare, hvad leg er, hvorfor vi leger, og hvad vi får ud af legen. Denne bog giver mulighed for at følge udviklingen i teorierne om leg gennem de sidste to århundreder og frem til de aktuelle antagelser om leg.

Baggrunden for bogen er de senere års opblomstring af interesse for leg som både teoretisk og praktisk fænomen. Leg og læring sammenkædes i stadig højere grad, legetøjsbutikker bliver til "læringscentre", børnehaver laver læreplaner med afsæt i børnenes leg, computerspil bliver til læringsspil, og i virksomheder introduceres leg som kreativt middel i håb om, at medarbejderne kan bruge legen til at skabe nye innovative ideer.

På en måde er denne opblomstrende interesse en opkvalificering af legen, idet den nu gøres til legitim genstand for både praktisk og forskningsmæssig interesse, hvor den tidligere var noget, der kun blev betragtet som interessant for de voksne, der havde med opdragelse af børnene at gøre. Men samtidig kan opkvalificeringen siges at gøre brug af en ganske bestemt forestilling om, hvad leg er og kan, der trivialisere legen ved at gøre den til et funktionelt middel for diverse ydre formål.

Teksterne i denne bog understreger, at leg er et helt centralt menneskeligt fænomen, som langt fra lader sig forstå som et middel. På sin vis er leg det, der gør os til de mennesker, vi er i dag.

Gennem den europæiske og vestlige idehistorie har mange forskellige forestillinger og tanker været med til at skabe og påvirke de ideer, vi har om leg i dag. Med et historisk perspektiv bliver det synligt, at

forståelsen af leg er vævet tæt sammen med nogle af de store spørgsmål om menneskelivet. Leg rummer sin del af svaret på, hvad meningen er med det liv, som vi lever, og legen har en rolle at spille, når vi skal finde svar på, hvordan vi skal leve sammen, og hvad der er et godt liv. Disse filosofiske spørgsmål er centrale i legebegrebets idehistorie, og de forskellige syn på legen, som teoretikere og filosoffer har fremført gennem tiderne, har et budskab til os i dag.

Legen er ikke en aktivitet, der hører barndommen til. Legen må tværtom ses som en almenmenneskelig aktivitet, der både skal værnes om og gøres plads til, hele livet. En måde at sikre legens plads, er en levende og kvalificeret samtale om leg, og det håber vi denne bog kan bidrage til.

Teksterne i samlingen er udvalgt ud fra deres evne til at levere svar på aktuelle problemstillinger omkring legebegrebet. I legeforskningen er der i dag bred enighed om, at leg ikke kan forklares simpelt som et middel for hverken udvikling, læring, terapi eller kreativitet. Leg kan heller ikke rummes inden for en bestemt videnskabelig teori. Teksterne viser, at leg er et vigtigt tema inden for de udviklingspsykologiske og pædagogiske videnskaber, men fagområder som filosofi, antropologi og kulturteori kan bidrage med andre forståelser af, hvad leg er og betyder, og tilsammen tegner de forskellige teoretiske perspektiver et billede af et mangfoldigt legebegreb.

En række af teksterne foreligger for første gang i dansk oversættelse og giver dermed et bredere publikum adgang til tekster, der er centrale i den internationale diskussion om leg og legeteorier, men ikke hidtil har været tilgængelige på dansk. Teksterne står i kronologisk rækkefølge for at fastholde et historisk perspektiv. Den ældste tekst er fra 1793, mens den nyeste er fra 2008, og tekstudvalget spænder således over mere end 200 år, hvor skrivestil, ord og begreber har ændret sig radikalt. For at lette forståelsen har vi forsynet alle teksterne med en kort introduktion til det centrale indhold og nøglebegreber.

Vores håb er, at bogen kan berige både teori og praksis ved at skabe et nuanceret udgangspunkt for at observere, forstå og anerkende leg i dens mange forskellige former.

Marts 2014

Helle Skovbjerg Karoff & Carsten Jessen

Uddrag fra følgende bøger er oversat til *Tekster om leg* af Ole Lindegård Henriksen:

Play and its Role in the Mental Development of the Child af Lev Vygotskij

Man, Play and Games af Roger Caillois

Play, Dreams and Imitations in Childhood af Jean Piaget

Deep Play af Clifford Geertz

The Concept of Flow af Mihaly Csikszentmihalyi

Adult Play – A Reversal Theory Approach/A Structural Phenomenology of

Play af Michael Apter

The Ambiguity of Play af Brian Sutton-Smith

(Se kolofonen for flere oplysninger om de enkelte titler)

Om Friedrich Schiller: MENNESKETS ÆSTETISKE OPDRAGELSE (1793)

Introduktion

Kun når mennesket leger, er det helt og fuldt menneske. *Sådan lyder den vel nok mest berømte sætning, der er formuleret om leg. Forfatteren er den tyske filosof Friedrich Schiller, der udgav et banebrydende værk om leg i 1793, på et historisk tidspunkt, hvor frihed, ligbed og demokrati diskuteres livligt i Europa. Det er få år efter den franske revolution, og det mest brændende emne er det enkelte menneskes frisættelse fra tvang og kontrol af herremænd og kongemagt. Det er på dette tidspunkt, tanken om det selvkontrollerende og selvbestemmende individ, der er grundlaget for vores demokrati, skabes.*

Schiller er optaget af opdragelsen til den nye frihed og af spørgsmålet om, hvordan det moderne menneske dannes til et frit og myndigt menneske. Hans tekst er stadig yderst aktuel, fordi hans svar ligger dybt indlejret i vores kultur i dag, bl.a. i vores tro på kunstens betydning i samfundet og i vores idealer for børneopdragelse, hvor målet er, at børn dannes til frie, selvstændige individer.

Ifølge Schiller beror dannelsen til frihed på legen. For Schiller er målet med menneskets dannelse, at følelser og fornuft skal bringes i harmonisk balance, for først når det er tilfældet, opnår vi sand frihed og dermed sand menneskelighed. Alternativerne er, at man enten lader sig styre af sit begær og sine umiddelbare behov, og så er man slave af sine drifter og følelser. Eller omvendt, at man kun lader en målrettet fornuft styre sine handlinger, og så må man undertrykke sine følelser.

Vi har behov for både følelserne og fornuften, men de skal være i balance. Schillers tænkning bygger på en antagelse om, at vi mennesker har en naturlig trang til at lade os styre af begge dele. Vi har på den ene side det, han kalder

stofdrift, hvor følelserne og den umiddelbare sanselighed i øjeblikket bestemmer vores handlinger, og vi har på den anden side en formdrift, hvor fornuft, logik og det rationelle styrer os. Schiller mener imidlertid også, at vi har en drift, der ligger midt imellem de to, nemlig legedriften. Denne drift er karakteriseret ved ikke at være underlagt de to andre drifters tvang, men i stedet netop give mennesket mulighed for at balancere mellem stofdriften og formdriften. Balancegangen giver mennesket mulighed for at handle frit, dvs. selvstyrende og bevidst.

Det er i legen, og kun i legen, at vi kan få drifterne – følelserne og fornuften – ind i en konstruktiv vekselvirkning. Lykkes det at opnå en balance mellem dem, frembringer mennesket glæde, skønhed og nydelse for sig selv og andre.

Samspelet mellem stofdriften og formdriften via legen udvikler og danner mennesket. Det sker ikke kun i barndommen, men livet igennem i form af både legen og kunsten. Vi plejer at skelne mellem leg, kunst og det æstetiske, men hos Schiller hænger de sammen, for de er alle et resultat af legedriften. Denne drifts betydning rækker langt ud over det enkelte menneskes dannelse. Schiller ser legen som grundlaget for menneskets historiske udvikling mod en højere og højere grad af fuldkommenhed. Gennem legen, kunsten og det æstetiske nærmer mennesket sig det, Schiller beskriver som ideen med mennesket ("dets humanitets ide"), dvs. det ideale menneske, der hverken undertrykker følelser eller styres af kold logik, men som bevidst og reflekteret kan vælge sine handlinger.

I teksten, der består af en række breve, bruger Schiller i øvrigt flere forskellige begrebspar, når han omtaler vekselvirkningen mellem stofdrift og formdrift, herunder materie og ånd, realitet og form, sansning og tænkning, fornemme og tænke samt sanselig drift og form. Teksten bærer naturligvis præg af sin tid.

Der er ingen praktiske anvisninger på, hvordan man skal lege i Schillers tekst. Der er ingen konkrete eksempler på legeudfoldelser og heller ingen børn. Der er tale om filosofiske og teoretiske overvejelser over, hvad legen kan gøre for mennesket, hvis vi lader den udfolde sig, både som leg, æstetik, kunst og kultur. Anvisningerne er indirekte, og måske er det en del af pointen. Menneskets frembringelser af skønhed og nydelse er en praksis, som skal udvikles og udfoldes af det enkelte individ selv. Her dur færdige opskrifter ikke, og dermed kan visdom ikke reduceres til lærdom.

Uddrag af:

MENNESKETS ÆSTETISKE OPDRAGELSE

af Friedrich Schiller

Fjortende brev

Vi er nu blevet ført frem til begrebet om en sådan vekselvirkning mellem de to drifter, ved hvilken den enes virksomhed på samme tid begrunder og begrænser den andens, og hvor de hver for sig netop når deres højeste udfoldelse i kraft af den andens virksomhed.

Dette vekselforhold mellem de to drifter er ganske vist kun en opgave for fornuften, og mennesket er kun i sin fuldkomne tilværelse i stand til at løse den. Det er i ordets egentligste betydning *dets humanitets idé*; dvs. noget uendeligt, som det i tidens løb kan nærme sig mere og mere til uden dog nogen sinde at nå det. „Mennesket skal ikke stræbe efter form på bekostning af sin realitet og ikke efter realitet på bekostning af formen; tværtimod skal det søge den absolutte væren gennem en bestemt og den bestemte gennem en uendelig. Det skal stille sig over for verden, fordi det er person, og skal være person, fordi det konfronteres med en verden. Det skal fornemme, fordi det er sig bevidst, og være sig bevidst, fordi det fornemmer.” – At det virkelig er menneske, svarende til denne idé og dermed i ordets fulde betydning, kan det aldrig bringe i erfaring, så længe det nøjes med udelukkende at tilfredsstille den ene af disse to drifter eller med at tilfredsstille den ene efter den anden: thi så længe det kun fornemmer, forbliver dets person eller dets absolutte eksistens en hemmelighed for det, og så længe det kun tænker, gælder det samme om dets eksistens i tiden eller dets tilstand. Men dersom der var tilfælde, i hvilke mennesket samtidig gjorde denne dobbelte erfaring, hvori det på én gang var sig sin frihed bevidst og fornemmede sin tilværelse, hvor

det på samme tid følte sig som materie og lærte sig selv at kende som ånd, – så ville det i disse, og simpelthen kun i disse tilfælde have en fuldstændig anskuelse af sin menneskehed, og den genstand, der skaffede det denne anskuelse, ville tjene som symbol på dets *virkeliggjorte bestemmelse* og følgelig (da denne kun kan opnås i tidens totalitet) som en manifestation af det uendelige.

Forudsat at tilfælde af denne art kan forekomme i erfaringen, så ville de i mennesket vække en ny drift til live, som, netop fordi de to andre virker sammen i den, ville være i modsætning til hver enkelt af dem og med rette regnes for en ny drift. Den sanselige drift vil, at der skal være forandring, at tiden skal have et indhold; formdriften vil, at tiden skal være ophævet, at der ingen forandring skal være. Den drift, i hvilken de begge virker sammen (lad mig foreløbig, indtil jeg har retfærdiggjort denne betegnelse, kalde den *legedriften*) – legedriften altså – ville være rettet mod at ophæve tiden i *tiden*, at gøre tilblivelse forenelig med den absolutte væren og forandring forenelig med identitet.

Den sanselige drift vil *bestemmes*, den vil modtage sit objekt; formdriften vil *selv* bestemme, den vil frembringe sit objekt; legedriften vil altså bestræbe sig på at modtage således, som den selv ville have frembragt, og at frembringe således, som sansen higer efter at modtage.

Den sanselige drift umuliggør enhver selvvirksomhed og frihed i sit subjekt, formdriften enhver afhængighed og passivitet i sit. Udelukkelsen af friheden er imidlertid en fysisk nødvendighed, udelukkelse af passiviteten en moralsk. Begge drifter lægger altså pres på sindet, den ene gennem naturlove, den anden gennem fornuftens love. Altså vil legedriften som den drift, i hvilken begge de andre virker i forening, lægge et på én gang fysisk og moralsk pres på sindet; den vil således, da den ophæver enhver tilfældighed, også ophæve enhver tvang og sætte mennesket både fysisk og moralsk i frihed. Når vi lidenskabeligt omfavner en person, der fortjener vor foragt, så føler vi pinligt naturens tvang. Når vi nærer fjendtlige følelser over for en anden, som aftvinger os respekt, så føler vi pinligt fornuftens tvang. Men i samme øjeblik vedkommende på samme tid interesserer vor tilbøjelighed og har er-

hvervet sig vor respekt, forsvinder både fornuftens og fornemmelsens tvang, og vi begynder at holde af ham, det vil sige: på samme tid at lege med vor tilbøjelighed og vor agtelse.

Idet fremdeles den sanselige drift tvinger os fysisk, og formdriften tvinger os moralsk, så lader den første vor formelle, den anden vor materielle beskaffenhed forblive tilfældig; det vil sige, at det er tilfældigt, om vor lyksalighed stemmer overens med vor fuldkommenhed eller omvendt. Legedriften, i hvilken begge virker i forening, vil på samme tid gøre vor formelle og vor materielle beskaffenhed, vor fuldkommenhed og vor lyksalighed tilfældig; den vil altså, just fordi den gør dem begge tilfældige, og fordi tilfældigheden forsvinder sammen med nødvendigheden, igen ophæve tilfældigheden i dem begge og dermed bringe form til materien og materie til formen. I samme grad, som legedriften fratager fornemmelserne og affekterne deres dynamiske indflydelse, vil den bringe dem i overensstemmelse med fornuftsiderne, og i samme grad som den fratager fornuftens love deres moralske tvang, vil den forsone dem med sansernes interesse.

Femtende brev

Jeg nærmer mig stadig mere det mål, som jeg ad lidet tilløkkende stier fører Dem hen imod. Går De ind på at følge mig endnu nogle få skridt videre, så vil en meget større synskreds åbne sig og en opmuntrende udsigt måske belønne vejens strabadser.

Objektet for den sanselige drift hedder – udtrykt i et alment begreb – *liv* i dette ords videste betydning; et begreb, som dækker enhver materiel væren og enhver umiddelbar tilstedeværelse for sanserne. Objektet for formdriften hedder – udtrykt i et alment begreb – *skikkelse*, både i overført og i bogstavelig forstand; et begreb, som omfatter alle tingenes formelle beskaffenheder og alle deres relationer til tænkeevnen. Legedriftens objekt vil således, fremstillet i et alment skema, kunne hedde *levende skikkelse*; et begreb, der tjener som betegnelse for alle fænomeners æstetiske beskaffenhed, med et ord for det, man i ordets videste betydning kalder *skønhed*.

Med denne forklaring – hvis det ellers er en – bliver skønheden hverken udstrakt til hele det levendes område eller blot lukket inde i dette område. En marmorblok kan, skønt den er og bliver livløs, ikke desto mindre blive levende skikkelse takket være arkitekten og billedhuggeren; et menneske behøver ingenlunde, blot fordi det lever og har skikkelse, at være en levende skikkelse. Så længe vi blot tænker over dets skikkelse, er denne livløs, en ren abstraktion; så længe vi kun følger dets liv, er dette skikkelsesløst, en blot og bar impression. Kun idet dets form lever i vor fornemmelse, og dets liv former sig i vor forstand, er mennesket levende skikkelse, og dette vil være tilfældet overalt, hvor vi bedømmer det som skønt.

Men det, at vi er i stand til at angive de bestanddele, som i forening udgør skønheden, er dog langt fra tilstrækkeligt til at forklare dens tilblivelse; thi det ville kræve, at man begreb *selve denne forening*, der – som i det hele taget enhver vekselvirkning mellem det endelige og det uendelige – forbliver uudgrundelig. Fornuften opstiller af transcendentale grunde denne fordring: at der skal være et fællesskab mellem formdrift og stofdrift, det vil sige en legedrift, fordi kun enheden af virkelighed og form, tilfældighed og nødvendighed, passivitet og frihed, fuldender menneskehedens begreb. Den må opstille denne fordring, fordi den er fornuft, – fordi den ifølge sit væsen higer efter fuldkommenhed og efter at sløjfe alle grænser, medens derimod enhver udelukkende virksomhed fra den ene eller den anden drifts side lader den menneskelige natur ufuldendt og sætter en grænse i den. I samme øjeblik fornuften derfor erklærer: der skal eksistere en humanitet, så har den netop derved opstillet denne lov: der skal være en skønhed. Erfaringen kan give os svaret på, *om* der er en skønhed, og vi vil vide det, så snart den har belært os om, hvorvidt der er en humanitet. Men *hvorledes* skønhed kan være til og *hvorledes* humanitet er mulig, det kan hverken fornuft eller erfaring lære os.

Mennesket – ved vi – er hverken udelukkende materie eller udelukkende ånd. Skønheden kan, som den samlede sum af dets menneskehed, altså ikke være udelukkende blot liv, som det er blevet hævdet

af skarpsindige iagttagere, der holdt sig for nøje til erfaringens vidnesbyrd – og som tidens smag gerne ville drage den ned til at være; ej heller kan den være udelukkende blot skikkelse, således som det er blevet sagt af spekulative vismænd, der fjernede sig for langt fra erfaringen, og af filosoferende kunstnere, som i deres forklaring af skønheden lod sig lede alt for meget af kunstens behov;¹ skønheden er det fælles objekt for begge drifter, det vil sige: objekt for legedriften. Dette navn retfærdiggøres ganske af sprogbrugen, der plejer at betegne alt det, som hverken subjektivt eller objektivt er tilfældigt og dog hverken indre eller ydre nødvendighed med ordet leg. Da sindet ved anskuelsen af det skønne befinder sig i en lykkelig midte mellem loven og behovet, så er det – netop fordi det deler sig mellem de to – unddraget både lovens og behovets tvang. Såvel stofdriften som formdriften mener deres krav alvorligt, fordi den ene, idet den erkender, har relation til tingenes virkelighed, den anden til deres nødvendighed; fordi den ene ved handling tager sigte på livets opretholdelse, den anden på værdighedens bevarelse, begge altså på sandhed og fuldkommenhed. Men livet bliver mere ligegyldigt, når værdigheden blander sig i det, og pligten tvinger ikke mere, når tilbøjeligheden drager; lige så optager sindet tingenes virkelighed, den materielle sandhed, finere og roligere, når denne møder den formelle sandhed, nødvendighedens lov, og det føler sig ikke længere anspændt ved abstraktion, når denne kan ledsages af den umiddelbare anskuelse. Kort sagt: idet sindet træder i forening med ideer, mister alt virkeligt sin alvor, fordi det bliver *småt*, og idet det træffer sammen med fornemmelsen, aflægger det nødvendige sin alvor, fordi det bliver *let*.

Men – har De måske længe følt Dem fristet til at indvende – bliver det skønne da ikke nedværdiget ved, at man gør det til blot og bar leg, og sidestillet med de frivole genstande, som fra tidernes morgen besad

1 Burke gør i sin "Philosophical Inquiry into the Origin of Our Ideas on the Sublime and Beautiful" skønheden til blot liv. Omvendt gør – mig bekendt – enhver tilhænger af det *dogmatiske system*, som nogensinde har aflagt bekendelse om denne genstand, den til blot skikkelse: blandt kunstnerne Raphael Mengs i sine tanker om smagen i malerkunsten – for ikke at tale om andre. Som i alle andre sager har den *kritiske* filosofi også i denne vist vejen til at føre empirien tilbage på principper og spekulatjonen tilbage på erfaringen.

disse navne? Er det ikke i modstrid med skønhedens fornuftsbegreb og værdighed – skønheden, der dog ellers betragtes som et kulturens instrument – at begrænse den til en *blot og bar* leg, og modsiger det ikke legens erfaringsbegreb – den kan jo eksistere trods udelukkelse af enhver form for smag – at begrænse den alene til skønheden?

Men hvad vil dette: *blot og bar* leg sige, når vi ved, at det blandt alle menneskets tilstande er legen og *kun* den, som fuldstændiggør det og udfolder dets dobbelte natur på én gang? Hvad De efter Deres forestilling om sagen kalder *begrænsning*, det kalder jeg ifølge min forestilling, som jeg har underbygget med beviser, *udvidelse*. Jeg ville altså sige det stik modsatte: det behagelige, det gode, det fuldkomne tager mennesket *kun* alvorligt, men med skønheden *leger* det. Rigtig nok må vi her ikke tænke på de lege, som leges i det virkelige liv og i reglen kun har at gøre med meget materielle genstande; men i det virkelige liv ville vi også forgæves søge den skønhed, som talen er om her. Den virkelig forhåndenværende skønhed er den virkelig forhåndenværende legedrift værd; men med skønhedens ideal, som fornuften opstiller, er der også givet et legedriftens ideal, som mennesket i alle sine lege bør have for øje.

Man vil aldrig gå fejl, dersom man søger et menneskes skønhedsideal ad samme vej, ad hvilken det tilfredsstillende legedrift. Når de græske folkeslag i Olympia forlyster sig ved kraftens, hurtighedens, smidighedens væddestrid og med talenternes ædlere kamp, og når det romerske folk fryder sig over en slagen gladiators eller en libysk modstanders døds kamp, så forstår vi alene ved dette ene træk, hvorfor vi ikke skal lede efter en Venus', en Apollons idealskikkelse i Rom, men i Grækenland.² Men nu siger fornuften: det skønne skal ikke være blot liv og ikke blot skikkelse, men levende skikkelse, dvs. skønhed, – idet den jo dikterer mennesket den absolutte formalitets og den absolutte

2 Når man (for at blive ved den nyere verden) holder væddeløbene i London, tyrefægtningerne i Madrid, skuespillene i det gamle Paris, gondolløbene i Venedig, hanekampene i Wien op mod det glade, skønne liv på Roms Corso, så kan det ikke volde vanskeligheder at nuancere disse forskellige folks smag i forhold til hinanden. Imidlertid ser man blandt folkets lege i disse lande langt mindre ensformighed end blandt den fornemme verdens lege i just de samme lande, hvad man nemt kan forklare.

realitets dobbelte lov. Dermed siger fornuften også: med skønheden skal mennesket *kun lege*, det skal kun lege *med skønheden*.

Thi, for nu endelig at sige det ganske kort, mennesket leger kun, når det i ordets fulde betydning er menneske, og *kun når det leger, er det helt og fuldt menneske*. Denne sætning, som lige i øjeblikket måske forekommer paradoksal, vil få en dyb og stor betydning, når vi først er kommet så vidt som til at anvende den på pligtens og skæbnens dobbelte alvor; denne sætning vil, det lover jeg Dem, bære hele den æstetiske kunsts bygning og den endnu vanskeligere livskunsts med. Men denne sætning kommer også kun bag på videnskaben; i kunsten har den virket og levet meget længe, også i dens fornemste mestre, grækernes, følelse; blot henlagde de det til Olympen, som skal komme til udførelse på jorden. Ledet af denne sætnings sandhed lod de den alvor og det arbejde, som tegner furer i de dødeliges kinder, og den værdiløse lyst, som glatter det tomme ansigt, forsvinde fra deres salige guders pande, frigjorde de evigt tilfredse fra ethvert formåls, enhver pligts, enhver bekymrings lænker og gjorde *lediggang* og *ligegyldighed* til gudestandens misundte lod: blot et mere menneskeligt navn for den frieste og mest ophøjede væren. Både naturlovenes materielle og morallovenes åndelige tvang gik op i deres højere nødvendighedsbegreb, som på samme tid omfattede begge verdener, og af disse to nødvendigheders enhed udsprang for dem først den sande frihed. Besjælet af denne ånd slettede de samtidig med *tilbøjeligheden* også alle spor af *vilje* fra deres ideals ansigtstræk, eller rettere, de gjorde både tilbøjelighed og vilje ukendelige, fordi de forstod at sammenknytte begge i den mest intime forening. Det er hverken ynde eller værdighed, der taler til os ud af en Juno Ludovisis³ herlige åsyn; det er ingen af delene, fordi det er begge dele på én gang. Idet den kvindelige gud kræver vor tilbedelse, vækker den gudelignende kvinde vor kærlighed; men idet vi viljesløst hengiver os til den himmelske huldsalighed, støder den himmelske selvtil-

³ Juno Ludovisi er en romersk marmorskulptur fra det første århundrede. Skulpturen er en idealiseret afbildning af kejserinde Antonia den yngre som guden Juno, og den betragtes i kunsthistorien for ubeskrivelig smuk (red.)

strækkelighed os fra sig. Hele skikkelsen hviler og bor i sig selv, en helt igennem sluttet skabning, og som om den var hinsides rummet, uden at give efter, uden at gøre modstand; dér er ingen kraft i kamp med kræfter, ingen blottelse, gennem hvilken timeligheden kunne bryde ind. Uimodståeligt grebet og tiltrukket af det ene, holdt på afstand af det andet, befinder vi os på én gang i en tilstand af den største ro og den største bevægelse, og der opstår denne vidunderlige rørelse, som forstanden ikke har noget begreb og sproget ikke noget navn for.

Sekstende brev

Af vekselvirkningen mellem to modsatte drifter og af forbindelsen mellem to modsatte principper fremgår, som vi har set, det skønne, hvis højeste ideal altså vil være at søge i den mest muligt fuldkomne forening og *ligevægt* mellem realitet og form. Men denne ligevægt vil altid forblive en idé, som aldrig helt kan nås af virkeligheden. I virkeligheden vil der altid være en overvægt af det *ene* element i forhold til det andet, og det højeste erfaringen kan præstere, vil bestå i en svingning mellem de to principper, så at snart realiteten, snart formen er fremherskende. Skønheden i ideen er altså i al evighed kun en udelelig og eneste skønhed, fordi der kun kan eksistere en eneste ligevægt; skønheden i erfaringen vil derimod i al evighed være en dobbelt, fordi ligevægten ved svingningen kan forstyrres på dobbelt vis, til den ene eller den anden side.

I et af de foregående breve har jeg bemærket, hvad der også med streng nødvendighed kan udledes af sammenhængen i det hidtidige: at man af skønheden kan vente sig en på én gang afslappende og anspændende virkning: en *afslappende*, for at holde både den sanselige drift og formdriften inden for deres grænser; en *anspændende* for at opretholde begge i deres fulde styrke. Men disse skønhedens to virkemåder skal, ifølge ideen, slet og ret kun være én eneste. Skønheden skal afslappe, idet den i lige grad anspænder begge naturer. Dette følger allerede af begrebet vekselvirkning, i kraft af hvilket begge dele samtidig betinges hinanden og betinges af hinanden, og hvis reneste produkt er

skønheden. Men erfaringen viser os intet eksempel på en så fuldkommen vekselvirkning, tværtimod vil til hver en tid, mere eller mindre, overvægten fremkalde en mangel og manglen en overvægt. Det, som således i det ideelt-skønne kun bliver adskilt i forestillingen, det er i erfaringen af det skønne forskelligt efter sin eksistens. Det ideelt-skønne viser, skønt udeleligt og enkelt, i forskellige forbindelser både en smeltende og en energisk egenskab; i erfaringen *findes* der en smeltende og en energisk skønhed. Sådan er det, og sådan vil det være i alle de tilfælde, hvor det absolutte er placeret i tidens grænser og fornuftens ideer skal realiseres i menneskeheden. Således tænker det reflekterende menneske sig dyden, sandheden, lyksaligheden; men det handlende menneske vil kun praktisere *dyder*, kun fatte *sandheder*, blot nyde *lyksalige dage*. At føre disse tilbage til deres udspring – at sætte moral i stedet for sæder, erkendelse i stedet for kundskaber, lyksalighed i stedet for (held og) lykke – det er opgaven for den fysiske og den moralske dannelse; at erstatte *skønheder* med *skønheden*, det er den æstetiske dannelses opgave.

LEG har gennem århundreder fascineret teoretikere og filosoffer. I denne antologi samles en række centrale danske og internationale tekster, der alle handler om leg. En række af teksterne er oversat til dansk for første gang. Hver tekst introduceres kort af Helle Skovbjerg Karoff og Carsten Jessen, der begge forsker i leg. Læseren får et spændende indblik i teorierne om leg og spil fra Friedrich Schiller og Friedrich Fröbels klassiske tekster over blandt andre Johan Huizinga til moderne tekster af Mihaly Csikszentmihalyi og Brian Sutton-Smith.

»Legen er ikke en aktivitet, der hører barndommen til. Legen må tværtom ses som en almenmenneskelig aktivitet, der både skal værnes om og gøres plads til, hele livet. En måde at sikre legens plads, er en levende og kvalificeret samtale om leg, og det håber vi denne bog kan bidrage til.«

CITAT FRA BOGEN

Akademisk
Forlag

EGMONT

ISBN 978-87-500-4318-8

www.akademisk.dk